

Hajnal Ward Judit - Sylvia Csűrös Clark: Az amerikai magyarok könyvtára

Az újtípusú információs közösségek és az információkeresési szokások változásai közepette hiába keressük azt a kiadványt, segédanyagot, honlapot, amely az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények áttekintő és teljes listájával állna az érdeklődők rendelkezésére. A különböző könyvtárak oldalait böngészve a potenciális olvasó, könyvkölcsönző vagy kutató nagyjából képet kaphat az adott gyűjtemény nagyságáról, jellegéről, elérhetőségéről és a kutatási lehetőségeiről. Részletekben gazdag gyűjteményleírások, digitalizált olvasnivaló és egyéb értékes segédanyagok segítik a tájékozódást, ha már egyszer végre rátaláltunk a megfelelő honlapra. Viszont a könyvtárlátogató ideje drága, a kutató pedig könnyen szem elől veszítheti kutatásának célját, ha ideje nagy része azzal telik, hogy sok, számára haszontalan, sőt, értéktelen információn kell átrágnia magát. Jóllehet, az amerikai magyar közösségek identitásának mindig is fontos kifejezője volt a könyvtár, a földrajzilag és szervezetenként erősen széttagolt magyarság intézményei, az ún. etnikai gyűjteményeket is tartalmazó amerikai egyetemi és közkönyvtárak által fenntartott magyar nyelvű és témájú könyvállomány feltérképezése heroikus vállalkozás, amely minden valószínűséggel csak az internet korában megvalósítható. Erre kiváló példát ad egy nemrégiben a szláv és kelet-európai gyűjteményeket feltérképező, teljes mértékben elektronikus úton megvalósított kutatás, amelynek eredménye, a felsőoktatási könyvtárak magyar gyűjteményeit is számbavevő, átfogó útmutató¹. Az amerikai etnikai könyvtári gyűjteményekről az elsősorban magyar kezdeményezésből készült résztanulmányok és kutatási eredmények, valamint az intézményekben fennmaradt történeti források mellett az amerikai könyvtári katalógusok és felmérések alapján alkothatunk képet². Az amerikai közösségek és magánszemélyek gyűjteményein kívül számos magyar nyelvű vonzaskörzetben működő közkönyvtár (pl. a New York-i, Clevelandi vagy Seattle-i Közkönyvtár), egyetemi és tudományos könyvtár (pl. Columbia, Yale, Harvard, Rutgers és az Indiana Egyetem), honismereti és szakkönyvtár, levéltár, és nem utolsósorban a Kongresszusi Könyvtár szintén rendelkezik jelentős magyar gyűjteménnyel³. Utóbbiak magyar nyelvű állományának jelentős része, az angol nyelvű állománnyal egyetemben, közkinccsé vált, mégpedig abban az értelemben, hogy a rekordok már a bevételezés idején bekerültek az amerikai integrált könyvtári rendszerekbe, és azóta ismereteseek és hozzáférhetőek az olvasók és a könyvtárközi kölcsönzést végző könyvtári alkalmazottak számára. Egy-egy kortárs magyar író nevére rákeresve az OCLC WorldCat adatbázisában például kiváló képet kaphatunk arról, hogy a mai magyar irodalom milyen fonák módon jelenik meg az amerikai gyűjteményekben⁴.

Kevésbé szerencsés a kisebb magyar nyelvű gyűjtemények helyzete, amelyekről alig-alig szerezhet tudomást az érdeklődő, pedig a tudatos gyűjtőmunka eredményének köszönhetően az állomány értékében esetleg jóval felülmúlja a neves közkönyvtár ad hoc jellegű magyar gyűjteményét. Ezzel mindössze azt kívánjuk illusztrálni, hogy nehéz egy-egy könyvtár állományának értékét felbecsülni szakszerű leírás és az összamerikai magyar nyelvű állomány összefüggéseinek együttes ismerete nélkül.

Egy amerikai magyar könyvtár azonban minden szempontból kiemelkedik, az etnikai gyűjteménynek tekinthető Amerikai Magyar Alapítvány Könyvtára és Levéltára. Az etnikai gyűjtemények hagyományosan a közösség anyanyelven történő olvasási és információszerzési igényeinek kielégítése céljából keletkeznek. Az ilyen gyűjtemények létrejöttét általában a következő tényezők motiválják:

1. "a kisebbségi, illetve szórvány közösségnek az anyanyelvi olvasmány iránti igénye,

2. a közösség törekvése a kulturális örökségük megőrzésére és áthagyományozására,
3. a közösségnek és a környező társadalomnak a kisebbségi nyelv és kultúra oktatása iránti igénye,
4. a kisebbségi közösséggel és kultúrájával kapcsolatos kutatás, valamint az etnikai közösség és a környező társadalom részéről jelentkező információigény." (Kovács, 2008)

Az amerikai magyarok történetéről készült tanulmányok és kötetek egyöntetűen a magyar örökség megőrzésére való törekvésekről számolnak be minden bevándorlási időszakban (pl. Puskás 1982, Puskás 2000). A XIX. század vége és a XX. század eleje tájékán érkezett nagyszámú magyarnak nem is nagyon lehetett más választása (Gellén, 1985), hiszen az időszaki munkavégzés és pénzkereset céljából útra kelő, jobbára paraszti származású kivándorlónak nem állt szándékában, hogy Amerikában maradjon. Következésképp kizárólag magyar közösségekben élt, ahol angol nyelvtudás hiányában is elboldogult. A nyelv és kultúra mint összetartó erő mellett a vallás vált másik fontos tényezővé. Az anyanyelvi vallásgyakorlás érdekében magyar templomok épültek főleg a XX. század elején, és ezek közösségfenntartó ereje további intézményszerű szerveződések eredményezett a magyarok számára, mint például szövetségek, egyletek, iskolák, betegsegélyezők és ifjúsági szervezetek. Egy-egy jelentősebb magyarlakta városban, mint például a New Jersey államban található New Brunswick, számos magyar szervezet jelentette a magyarul beszélő közösség előnyeit az új hazában (Tamas, 1997, Smik, 2004). A szervezetek közül többen állítottak elő világi vagy vallási kiadványokat (pl. újságokat, hírleveleket, évkönyveket, bibliákat és zsolttárolkat stb.), valamint megőrizték alapvető fontosságú dokumentumaikat is az utókor számára; mindezek részben a későbbi könyvtári és levéltári gyűjtemények alapját képezték.

Az amerikai magyar könyvtárak fejlődését időben követve figyelembe kell vennünk a gyűjtemények fejlődését befolyásoló további tényezőket:

1. "mindenekelőtt az etnikai csoport részéről megnyilvánuló kezdeményezés képviselő és partnerség,
2. a befogadó ország politikája és kisebbségpolitikája (kulturpolitikája, oktatáspolitikája) és érdeklődése a kisebbségek kultúrája iránt,
3. az etnikai közösség kapcsolata az anyaországgal, illetve óhazával, ez egyrészt politikai, másrészt szakmai, azaz az anyaország politikája a határain kívül élő kisebbségekkel kapcsolatban, valamint a könyvszakma felkészültsége, a tájékoztatás és könyvterjesztés terén,
4. a kor technikai szintje: a kommunikáció, a közlekedés és szállítás lehetősége." (Kovács, 2008)

Az amerikai magyarok bonyolult társadalmi rétegződése tanulmányokból (pl. Vardy 2001) ismeretes, a kivándorlók heterogén, egymással nem feltétlenül jó viszonyban álló csoportjaira utaló kifejezések, mint például öreg amerikasok, dípi (DP = Displaced Person, vagyis nemkívánatos egyén), '47-esek, '56-osok jelzik, hogy milyen nehézségekkel találja magát szembe a kutató, illetve a szórványmagyarság történetének dokumentálását célként kitűző szervezet. Az Amerikai Magyar Alapítvány nem kisebb céllal indult, mint hogy megőrizze, összegyűjtse és ünnepelje (Collect, Conserve, Celebrate) mindazt, amivel a magyar származású amerikaiak járultak hozzá az amerikai élethez.

Az 1955-ben, az Illinois állambeli Elmhurst College-ban eredetileg Amerikai Magyar Tanulmányi Alapítvány (American Hungarian Studies Foundation) néven alapított Amerikai Magyar Alapítvány első perctől kezdve hiánypótló szerepet töltött be az amerikai magyarok életében. Molnár Ágoston (August J. Molnar), az Alapítvány elnöke szerint: "azok a gondolatok, amelyek nyomán az alapítvány elindult, nem voltak újak, mindenki beszélt akkoriban ilyesmiről, és bárki, akinek volt valami rálátása az amerikai magyar közösségre,

belátta, hogy ezeket a feladatokat végre kell hajtani, ha egyáltalán lehetséges, de vajon hogyan? Mi megpróbáltuk."5

A visszafogottan nyilatkozó alapító tag, első alapítványi elnök és jelenlegi legfőbb vezető Molnár Ágoston elsőgenerációs amerikaiként Elmhurst College-ban oktató professzora, Dienes Barnabás ihletésére álmodta és alkotta meg az amerikai magyarság egyik jelentős szervezetét. Molnár Ágoston köztisztelőben álló építési vállalkozó fia, felszentelt református lelkész és egyetemi professzor, magyar irodalom és történelem szakon végzett, valamint teológiai diplomát szerzett. Az Elmhurst College magyar tanszékvezető tanára volt, ebben a minőségben szervezte meg a Magyar Tanulmányi Alapítványt, ezért használja angolul a prof. minősítést a neve előtt.⁶ Nélküle nem végezhetné sikeres munkáját több mint ötven éve a nonprofit szervezet, az Amerikai Magyar Alapítvány, amely a honlapján közzétett hitvallása szerint az amerikai magyar kulturális és történelmi örökség megértetésére és megbecsülésére törekszik helyi, országos és nemzetközi viszonylatban. Az alapítvány célkitűzései fogantatásától kezdve jelentősen túlmutattak az oktatási programon, beleértve az olyan nagyszabású terveket is, mint egy kutatási célokat szolgáló és az amerikai magyar kincsek letéteményeseként funkcionáló épületet megépítését is.⁷

A könyvtár és levéltár története az elmhursti időkbe nyúlik vissza, amikor az 1940-es évektől kezdve a Magyar Tanszék könyvgyűjteményét a főiskola tartotta fenn. Az adományok és beszerzések révén az állomány hamarosan mintegy háromezer kötetre növekedett. Az Amerikai Magyar Tanulmányi Alapítvány megalakulásakor az egyik fő célkitűzésének a könyvtár és a levéltár fejlesztését tekintette. Amikor 1959-ben az alapítvány a New Jersey állambeli, nagyszámú magyar lakossal rendelkező New Brunswickba költözött, a könyveknek először az állami egyetem, a Rutgers adott helyet. 1965-től kezdve, amikor az immár mai nevét viselő Amerikai Magyar Alapítvány új otthonra talált a Somerset Streeten, egy részüket ide költöztették át. A jelenlegi közel nyolcvanezres állomány a Magyar Örökség Központjának (Hungarian Heritage Center) külön könyvtári és levéltári részlegével rendelkező szárnyában található, a múzeum kiállítóterme és az ajándékbolt fölött. Az 1989-ben átadott, egykori tűgyárból átalakított impozáns épület terveit Papp László építész készítette. Az L-alakú épületben az alapítvány széles körű tevékenysége mellett a könyvtári és levéltári állománynak is méltó hely jutott.

Az elsősorban magyar témájú, de angol és magyar nyelvű könyvgyűjteményt gazdag levéltári anyag egészíti ki, így az alapítvány a különféle más dokumentumtípusokkal (periodika, aprónyomtatvány és audiovizuális anyagok) együtt felbecsülhetetlen történelmi értéket képviselő forrással szolgál a kutatók számára. Az egyszemélyes könyvtáros-levéltáros szakember, Margaret Pápai heroikus munkát végez, kezdve a katalógizálástól a referenz szolgáltatásokig. Bár alkalmi segítségben sincs hiány (részmunkaidős vagy önkéntes helybéliek, idelátogató magyarországi szakemberek és Fulbright-ösztöndíjasok), az állomány egy része gyakorlatilag feltáratlan. Ami viszont a nagyközönség számára is elérhető, az a Rutgers Egyetem könyvtári rendszerében megtalálható több tízezer bibliográfiai rekord, mivel az alapítvány könyvtára az állami egyetemmel kötött megállapodás értelmében az új millenniumban már ugyanazt a Sirsi Unicorn rendszert használja, mint az egyetemi könyvtárrendszer. Ennek az egyezménynek a következtében jut el számos magyar vonatkozású rekord a Rutgers rendszerén keresztül a nagy országos integrált katalógusokba, mint például a fent említett OCLC WorldCat, illetve az interneten keresztül bárki számára szabadon kereshető IRIS egyetemi katalógus révén a tengerentúli érdeklődők tudomására.

A gyűjtemény jellege azt is tükrözi, hogy mennyiben járultak hozzá az amerikai magyarok az amerikai élethez. Az állomány gyarapítása nagyrészt adományokból történik, és neves tudósok, művészek és fontos magyar származású amerikai személyiségek közreműködése révén a könyvtár kiemelkedő referenz könyvtárrá vált. A levéltár pedig olyan jelentős

anyagokra tett szert, mint az amerikai magyar reformátusok teljes dokumentációja (Bethlen Gyűjtemény) és az egyik legrégebbi amerikai magyar biztosító, a William Penn Társaság archívuma. Az 1956-os forradalom után a közeli Kilmer menekülttáborba érkező magyarok adatai és az ENSZ magyar vonatkozású dokumentumai ugyancsak egyedülállóak a levéltári gyűjteményben. Kossuth Lajos kézzel írt levelei ugyanúgy megtalálhatók, mint a Kodály Zoltánnal kapcsolatos dokumentumok.

A könyvtárat bárki használhatja, a levéltár előzetes bejelentkezés után áll a kutatók rendelkezésére. A felhasználók érdeklődésének köre a hagyományos bölcsészet- és társadalomtudományi témákon kívül kiterjed divatosabb és esetleg kevésbé tudományos területekre is, mint a genealógia, hímezés, magyaros főzés stb. Az olvasók között találkozhatunk kutatókkal, a közeli Rutgers Egyetem egyetemistáival, újságíróval vagy filmrendezővel.

Az Amerikai Magyar Alapítvány Könyvtára és Levéltára több fontos szerepet is betölt. A gyűjtemény létrejöttében és alakulásában elsődleges szerepet játszó tényező, az amerikai magyarság részéről megnyilvánuló igény és kezdeményezés mellett az USA politikája és kultúrpolitikája sem gátolta a fejlődést. A '90-es években Magyarországgal létrehozott szakmai kapcsolatok, mint például az Országos Széchényi Könyvtárral között egyezmény vagy a magyarországi Fulbright Alapítvány segítségével működő könyvtári kutatói ösztöndíj ugyancsak jelentős szerepet játszik hosszabb távon.⁸ Az alapítvány elnökének adott magyarországi kitüntetések (pl. a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje vagy a New Brunswick testvérvárosától, Debrecenről kapott Csokonai-díj) nemcsak az intézmény munkájának hazai elismerését fejezik ki, hanem a média nyilvánossága a Magyarországon élők számára is betekintést nyújt az amerikai magyar viszonyokba. Talán remélni lehet, hogy a nagy távolság ellenére nehezen megoldható könyvtári feladatok egy részében a világháló segítséget nyújthat, így a digitalizálás, a könyvtári és levéltári állomány kincseihez való jobb hozzáférhetőség, a szakmai segítség az információ szervezésében és elérhetőségében életmentő lehet.

Az Amerikai Magyar Alapítvány gazdag könyvállománya elsőrangú referenzs könyvtár, levéltári anyaga felbecsülhetetlen értékű elsődleges történelmi forrás az amerikai magyarság történetéről, életéről, hétköznapijairól és változásairól, így számos témában nyújthat segítséget az amerikai magyar és a magyarországi kutatók munkájához. Az amerikai magyar közösség tagjainak alkalma nyílik az anyanyelv és kultúra megőrzésére és átörökítésére mind a könyvtári állomány használatával, mind pedig a könyvtárat fenntartó alapítvány változatos programjai segítségével. A befogadó ország számára a könyvtár nemcsak az amerikai magyarság, hanem Magyarország kultúrájába is betekintést enged, így mintegy híd szerepet tölt be a két kultúra között. A könyvtár teljesíti eredeti célkitűzéseit, és nemcsak dokumentálja az amerikai magyarok hozzájárulását az amerikai élethez, hanem jelentős mértékben szervezőjévé és aktív részesévé is vált.

JEGYZETEK

1 Urbanic and Feinberg, 2004: 1-193

2 Az Országos Széchényi Könyvtár külföldi hungarika gyűjteményeket bemutató vállalkozása (Kovács-Faragó, 1994) sem tudta maradéktalanul megvalósítani az amerikai könyvtárak feltérképezését. Részletesebben ld. Kovács Ilona összefoglaló tanulmányát a témáról (Kovács, 2008)

3 A magyar gyűjtemény bemutatását lásd ugyanebben a számban, a Kongresszusi Könyvtár hungarológiai szakkönyvtárosa, Kenneth Nyirády tollából.

4 A katalogizálás pontatlanságairól külön tanulmányt lehetne írni, pl. Esterházy Péter Termelési regénye ifjúsági regényként szerepel, Csokonai Lili neve nem kapcsolódik az egységesített névalak fájlban (name authority file), vagy az ismert, de hétköznapibb névvel megáldott irodalomkritikus agrártudományi közlemények szerzőjeként is feltűnik.

5 Hajnal Ward Judit és Sylvia Csűrös Clark 2009-ben, Molnár Ágostonnal készített interjújának teljes szövegét lásd ebben a számban.

6 Kovács Ilonának tartozunk köszönettel a magyarázatért. Prof. August J. Molnar neve a magyar szövegekben általában dr. Molnár Ágoston, ld. magyar tudósítások az ötvenedik évfordulóról.

7 Az alapítvány történetét tekinti át a képekkel és eredeti dokumentumokkal gazdagon illusztrált emlékkötet: *The Hungarian legacy in America: The history of the American Hungarian Foundation, the first fifty years, 1955-2005*

8 Ld. Deák Nóra, a legutóbbi Fulbright-kutató beszámolóját ebben a számban.

IRODALOM

Gellén József (1985). *Acceptance and Rejection: Proto-ethnicity in Some Hungarian-American Writings*, = MELUS 12(4): 25-35.

Kovács Ilona-Faragó Lászlóné (szerk.). (1994). *Külföldi hungarika-anyagot őrző magyar könyvtárak címjegyzéke*. Budapest, OSZK.

Kovács, Ilona (ed.). (2007). *The Hungarian legacy in America: The history of the American Hungarian Foundation, the first fifty years, 1955-2005*. New Brunswick, NJ: American Hungarian Foundation.

Kovács Ilona (2008). *Az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények, mint az etnikai könyvtári gyűjtemények típusai*. = *Nyelvünk és kultúránk* 3: 25-36.

Puskás Julianna (1982). *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880-1940*, Akadémiai Kiadó, Budapest

Puskás, Julianna. (2000). *Ties that Bind, Ties that Divide: 100 years of Hungarian Experience in the United States*. Ellis Island Series. New York: Holmes & Meir.

Smik Csaba Ferenc (2004). *Valahol otthon lenni. Tanulmány az amerikai magyar emigránsok százhusz évéről - New Brunswick példáján keresztül*. = *Regio* (1): 65-88.

Tamas, Tamas (1997). *Evolution of a Global Community: New Jersey Hungarians in a Trans-National Ethnic Network*. = *International Journal of Politics, Culture & Society* 10(4): 615-634.

Urbanic, Alan-Beth Feinberg (2004). *A Guide to Slavic Collections in the United States and Canada*. = *Slavic and East European Information Resources* 5(3/4): 1-193.

Várdy, Steven Béla. (2001). *Image and Self-Image Among Hungarian-Americans Since the Mid-Nineteenth Century*. = *East European Quarterly* 35(3): 309-342.